

УДК 811.161.3'373

А.Я. Леванюк

СПЕЦЫФІКА АФАРЫСТЫЧНАГА ВЫСЛОЎЯ ЯК ТВОРА МАЛОЙ ФОРМЫ

У артыкуле разглядаецца афарыстычнае выслоўе ў адносінах да твораў малой формы, сцісла прасочваецца гісторыя ўзнікнення і развіцця афарыстыкі, падаюцца шматлікія значэнні тэрміна “афарызм” і прыводзяцца разнастайныя погляды вучоных на афарыстычнае выслоўе як лінгвістычную з’яву, вызначаюцца спецыфічныя рысы афарызма як твора малога жанру.

Як вядома, ва ўсіх краінах свету кожная сям’я лічыць неабходным мець у сваёй бібліятэцы зборнік афарызмаў. Такая кніга дазваляе лепш зразумець духоўны свет чалавека, дакрануцца да скарбніцы жыццёвай мудрасці. У ёй адлюстравана гісторыя нашай цывілізацыі не ў датах і лічбах, а ў думках, пачуццях і разважаннях.

Афарызмы цікавыя даследчыкам культуры, мастацтва, літаратуры, прыцягваюць вялікую ўвагу мовазнаўцаў сэнсавай ёмістасцю, арыгінальнасцю формы, асаблівасцямі структуры. Вывучэнне афарызмаў своечасова, паколькі дынаміка жыцця сучаснага свету, узровень развіцця грамадства дыктуюць неабходнасць звяртацца да змястоўнай маўленчай формулы. Узнікшы ў далёкім мінулым, афарызм устойліва і няўхільна развіваецца і ў нашы дні.

Наогул афарыстычны жанр у значнай меры трыдцыйны, ён адносіцца да старажытнага і вельмі жывучага жанру літаратуры – да выслоўяў. Гэты выдатны жанр інтэлектуальнага мастацтва забяспечыў сабе дзіўнае даўгалецце і вялікую папулярнасць у народзе. Яго вельмі шанавалі вядомыя людзі ўсіх эпох і часоў. “Моцныя, кароткія выразы вельмі садзейнічалі паляпшэнню жыцця,” – гаварыў Цыцэрон. “Максімы і афарызмы – праўдзівая жыццёвая мудрасць і соль літаратуры,” – пісаў Д. Морлі. “Кароткамоўе, быццам жэмчуг, іскрыцца зместам. Сапраўдная мудрасць нешматслоўная,” – сцвярджаў Л.М. Талстой. Заўзятым прыхільнікам афарыстыкі быў М. Горкі, які прызнаваўся, што “вельмі шмат вучыўся на прыказках, інакш на мысленні афарызмамі”. Якуб Колас таксама добра ўсведамляў мастацкую вартасць, філасофскія гарызонты гэтага жанру, вельмі ахвотна, шырока, плённа выкарыстоўваў афарыстыку, па-майстэрску ўводзячы выслоўі ў свае творы.

Само слова “афарызм” тлумачылася па-рознаму. У разуменні адных вучоных – гэта глыбокая павучальная думка ў вобразнай форме, на думку другіх – парадаксальнае меркаванне ў дасканалым стылі, якому перш за ўсё характэрна арыгінальнасць. Азначэнні афарызма, якія падаюцца ў энцыклапедычных слоўніках, таксаманосяць разнастайны характар, але ўсе яны аб’яднаныя тымі характэрнымі рысамі, якія належаць толькі афарызму – літаратурная крыніца паходжання, ёмістасць, лаканізм.

У літаратуры дарэвалюцыйнага часу можна знайсці пацвярджэнне дзвюм тэорыям. Так, у “Энцыклапедычным слоўніку” Брокхаўза і Ефрона (1890–1907) афарызм тлумачыўся як мудрае выказванне, а ў ліку прыкладаў афарызмаў прыводзіліся выказванні і прыказкі Акіра і іншых аўтараў старажытнасці. Згодна ж нямецкім дадзеным, напрыклад курсу стылістыкі Р. Меера, афарызм – паняцце новае, прыказкі ў яго не ўваходзяць, а парадаксальнасць з’яўляецца адной з асноўных яго прымет.

Калі звярнуцца да літаратуры нашага часу, то можна ўбачыць, што мінулыя супрацьлеглыя сужэнні пра паняцце афарызма не толькі не зменшыліся, а яшчэ больш паглыбіліся. Напрыклад, Вялікая Савецкая Энцыклапедыя (ВСЭ, 1969–1978) тлумачыць афарызм як глыбокую думку пэўнага аўтара, арыгінальна пабудаванае нечаканае

меркаванне. Прыклады афарызмаў даюцца толькі з новай літаратуры, а паколькі агаворана, што афарызм – думка “пэўнага аўтара”, то вынікае, што прыказкі і прымаўкі ў гэта паняцце не ўваходзяць. Што датычыцца суджэння, то яно азначана ў ВСЭ так, як і афарызм, за выключэннем меркаванняў пра нечаканасць і арыгінальнасць фармулявання думкі.

Прынцыпова іншая характарыстыка даецца ў Кароткай Літаратурнай Энцыклапедыі (КЛЭ, 1962–1975). У ёй не ўказваецца на прыналежнасць афарызма пэўнаму аўтару. Гэта зроблена не выпадкова, таму што далей ідзе ўдакладненне: “Афарызмамі з’яўляюцца, як правіла, прыказкі і прымаўкі”. Прыклады афарызмаў даюцца не толькі з новай літаратуры, а і са старажытнарускай, без спасылак на парадаксальнасць і свежасць.

У 4-томным “Слоўніку рускай мовы” падаецца наступнае азначэнне афарызма: “Афарызм – выслоўе, якое выражае з найбольшым лаканізмам у адшліфаванай форме якую-небудзь арыгінальную думку” [3, с. 52]. У “Літаратурным энцыклапедычным слоўніку” азначэнне афарызма гучыць наступным чынам: “Афарызм – абагульненая думка, выражаная ў лаканічнай, мастацка завостранай форме (звычайна пры дапамозе антытэзы, гіпербалы, паралелізму і г.д.). У фальклоры да афарызмаў адносяцца прыказкі і прымаўкі, у літаратуры – гномы ці сентэнцыі (афарызм без пэўнага аўтара), апафегмы (афарызм, які прыпісваецца нейкай асобе), афарызмам маральнага зместу называецца таксама максіма” [4, с. 43].

Такім чынам, афарызм – гэта спецыфічная адзінка лексічнай сістэмы, якая мае сваю адметную структуру. З аднаго боку, афарызм – гэта прадмет даследавання лінгвістыкі (у ім назіраюцца свае лексіка-семантычныя і лексіка-граматычныя спецыфічныя асаблівасці), з другога – гэта аб’ект даследавання рыторыкі (маюцца на ўвазе спецыфічныя семантыка-сінтаксічныя і стылістыка-сінтаксічныя асаблівасці).

Прыведзеныя прыклады з даведачнай літаратуры сведчаць, што спрэчны погляд на паняцце афарызма існуе і сёння. Азнямленне з замежнай даведачнай літаратурай таксама паказвае на неаднастайнасць, няяснасць у вывучэнні афарызмаў. Само паняцце “афарызм” у розных краінах прадстаўлена па-рознаму.

Да ўсяго няясна, у якой галіне навукі павінны вывучацца афарызмы – фразеалогіі, тэорыі літаратуры, парэміялогіі. Такія адносіны да афарызмаў дазваляюць вольна “жангліраваць” словам “афарызм” у літаратуры, што прыводзіць да абыякавых адносін да літаратурнага афарызма, выклікае прапановы вынясення паняцця за межы літаратуры і дзялення афарызмаў на “аўтарскія і няаўтарскія”, “індывідуальныя і масавыя”, “народныя і кніжныя” і г.д.

Афарызмы з’яўляюцца адлюстраваннем ментальнага свету, уяўляюць сабой маўленчую рэалізацыю, што ўключае ў сябе як уласна лінгвістычныя, так і экстралінгвістычныя элементы. Афарызм, валодаючы структурнымі асаблівасцямі, спрыяе разважанню, з’яўляецца своеасаблівым каталізатарам думкі, працэсу ўзнікнення ідэй, асацыяцый, і такім чынам ён цесна звязаны з паняццем “тэкст”.

Бясспрэчна, афарызм з’яўляецца вынікам сінтэзу, абагульнення, патрабуе паглыбленых разважанняў. У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца тэндэнцыя да актыўнага выкарыстання, вар’іравання і пераасэнсавання афарызмаў у мастацкай і публіцыстычнай літаратуры, перыядычным друку, на радыё, тэлебачанні, у жывой мове.

Афарызм – тэкст другасны, для стварэння якога неабходны экстралінгвістычныя элементы: звышмоўная інфармацыя, псіхалагічныя, сацыяльна-культурныя фактары, менталітэт, палітычнае становішча, сітуацыя зносін. У цяперашні час назіраецца ўзмацненне цікавасці да афарыстыкі, менавіта беларускай. Гэты ёмісты, кароткі і мудры жанр літаратуры становіцца адным з самых папулярных і перспектыўных яе кірункаў.

Але, нягледзячы на жыццязстойкасць афарызмаў, на іх шырокае ўжыванне, феномен афарызмаў яшчэ не вывучаны ўсебакова і ў належнай ступені. Гэта ж датычыцца лінгвістычнага даследавання такіх моўных праяў, уласцівых шэрагу афарызмаў, як граматычны іх склад або структурная парадыгма, а таксама спецыфікі афарызма як твора малой формы.

Нам вядомыя некалькі жанраў, для якіх характэрны сапраўды мінімальны аб'ём тэксту (да некалькіх радкоў): байка, прытча, анекдот, мініяцюра. Тыя характарыстыкі прадмета выяўлення, якія звычайна падкрэсліваюць даследчыкі: “шырыня ахопу”, разнастайнасць з'яў жыцця і шматбаковасць характараў, паўната і канкрэтнасць у тлумачэнні абставінаў, – характарыстыкі, зусім не прыдатныя для твораў малой формы. У той жа час можна адзначыць і наступнае: малыя жанры і па аб'ёме, і ў многім па змесце аналагічныя эпізодам вялікіх; а часам такія эпізоды прама прадстаўляюць сабой малыя жанры, напрыклад устаўныя прытчы, анекдоты і г.д. Агульны структурны прынцып для ўсіх малых жанраў – акцэнт на падзеі самога апавядання. Трэба сказаць, што малыя жанры пры ўсёй абмежаванасці іх прадметнага зместу характарызуюцца прынцыповай множнасцю пунктаў погляду на свет і творчым характарам іх узаемадзеяння.

Афарыстычнае выслоўе валодае шэрагам рыс, характэрных для твораў малой формы. Перш за ўсё гэта ідыяматычнасць. Пад ідыяматычнасцю наогул разумеецца ўласцівае толькі для канкрэтнай мовы члянненне яе семантычнай прасторы, адлюстраванае ў структурнай спецыфічнасці яе адзінак. Як вядома, найбольш ярка ідыяматычнасць асобнай мовы выяўляецца ў яе ўстойлівых лексічных спалучэннях.

Любая культура з'яўляецца працэсам і вынікам асваення чалавекам рэчаіснасці, працэсам творчага асэнсавання свету і сябе ў ім. У розных народаў спосабы і вынікі гэтага асваення маюць агульнае і адметнае, спецыфічна-нацыянальнае, што вызначаецца ўмовамі жыцця і быту этнасу. Усё гэта выразна адлюстроўваецца ў мове, найперш у адметнасці слоўніка, у народнай фразеалогіі, непасрэдна звязанай з матэрыяльнымі і духоўнымі каштоўнасцямі народа, што сфарміраваліся пад уплывам прыродных, гістарычных, культурных і іншых фактараў, у пабудове словазлучэнняў і сказаў, у гукавым ладзе мовы.

Любая мова – вельмі разнародны спляў свайго і чужога, спрадвечнага і запазычанага, глыбінна народнага і “павярхоўна-кніжнага.” У розныя перыяды гісторыі нашай літаратурнай мовы рэакцыя на гэтыя розныя стыхіі была неаднолькавай – ад прыняцця “чужога” да пурыстычнага адстойвання свайго. У мове, як і наогул у культуры таго ці іншага народа, даволі цяжка правесці дакладную мяжу паміж сваім і несваім. Уласна кажучы, не існуе якой-небудзь яркай і унікальнай прыметы, па якой нацыянальнае можна адразу ж і беспамылкова аддзяліць ад інтэрнацыянальнага. І, тым не менш нацыянальнае існуе. “Нацыянальныя асаблівасці – дакладны факт, – падкрэслівае акадэмік Д.С. Ліхачоў. – Не існуе толькі якіх-небудзь адзінкавых у сваім родзе асаблівасцей, якія належаць толькі гэтаму народу, толькі гэтай нацыі, толькі гэтай краіне. Уся справа ў некаторай іх сукупнасці і ў крышталічным непаўторным збудаванні гэтых нацыянальных і агульнанацыянальных рысаў. Адмаўляць наяўнасць нацыянальнага характару, нацыянальнай індывідуальнасці – значыць рабіць свет народаў вельмі сумным і шэрым”.

Трэба сказаць, што лексіка-граматычныя і гістарычныя асаблівасці канкрэтнай мовы ў сваёй сукупнасці абумоўліваюць тую якасць гукавой і пісьмовай мовы (рэальна бачную толькі носьбітам іншай, у тым ліку і роднаснай мовы), якая і называецца ідыяматычнасцю.

Існуюць розныя азначэнні ідыяматычнасці. Найбольш поўным і выразным, на наш погляд, з'яўляецца наступнае: “Ідыяматычнасць – наяўнасць у маўленні

ўстойлівых зваротаў (ці ідыём) рознага тыпу, значэнне якіх не вычэрпваецца значэннямі слоў, што ўваходзяць у такі зварот” [1, с. 135].

Ідыяматыка любой мовы валодае як бы падвоенай індывідуальнасцю. Яна індывідуальная як з’ява сучаснай літаратурнай мовы, таму што кожны зварот з’яўляецца самастойнай часткай некалі актыўнай маўленчай мадэлі, якая з часам страціла сваю актуальнасць. Яна індывідуальная і як адлюстраванне якіх-небудзь нацыянальных рэалій, што складалі ў свой час самабытнасць культуры таго ці іншага народа. А індывідуальнае – як гэта ні парадаксальна – з’яўляецца асабліва трывалай сувяззю пры ўзаемадзеянні народаў і іх культур, таму што менавіта індывідуальнае і з’яўляецца нацыянальнай “валютай” пры культурным узаемаабмене народаў. “Менавіта індывідуальныя асаблівасці народаў звязваюць іх адзін з адным, прымушаюць нас любіць народ, да якога мы нават не належым, але з якім сутыкнуў нас лёс, – падкрэсліваў Д.С. Ліхачоў. – Значыць, выяўленне нацыянальных асаблівасцей характару, веданне іх, роздум над гістарычнымі абставінамі, якія садзейнічаюць іх стварэнню, дапамагаюць нам зразумець іншыя народы. Роздум над гэтымі нацыянальнымі асаблівасцямі мае агульнае значэнне. Ён вельмі важны”. Кожнае слова ў кожнай мове ў вызначаны момант яго развіцця ўваходзіць у абмежаваную колькасць больш ці менш устойлівых спалучэнняў слоў, і ў кожнай мове ў вызначаны момант знаходзіцца абмежаваная колькасць спалучэнняў. Агульная лічба гэтых застылых ці ўстойлівых спалучэнняў для кожнай мовы адносна невялікая. У той жа час любая фраза, вымаўленая ці ўзятая з любога тэксту, поўнаасцю з іх складаецца.

Адметныя рысы мовы таго ці іншага народа выразна адлюстроўваюцца ў моўных зваротах. Гэта і звароты з асаблівасцямі кіравання і дапасавання (*смяцца з кагосьці, пайсці ў грыбы, хварэць на грып* і інш.), і розныя фразеалагізаваныя формулы маўленчага этыкету для выражэння прывітанняў, пажаданняў, падзякі і г. д. (*Спажывайце на здароўе! Добра гадуіся! Каб быў здаровы, як дуб скарбовы! Гладкай дарогі! Да пабачэння! Дзіўная рэч!* і інш.), і фразеалагічныя звароты (*біць бібікі, сам-насам, за рубель жабу ў Вільню пагоніць, як кату пад’есці, з жабіны прыгарычы* і інш.).

Вядомыя таксама шматлікія прыказкі і прымаўкі, на якія асабліва багаты беларускі народ. Усім знаёмыя наступныя выразы: *Які музыка, такое гرانне; Добры чалавек і сабакі дражніць не будзе* і інш.

Апрача ўсіх вышэйпералічаных моўных з’яў, што ўваходзяць у ідыяматыку асобнай мовы, асаблівае месца займаюць аўтарскія выслоўі. Яны належаць адначасова і сістэме мовы, і сістэме культуры. Прыгадаем: *Міхал лічыў Нясвіж Парыжам* (Я. Колас); *Беларусу і ў Парыжы сняцца белізна бяроз і сосен медзь* (П. Панчанка); *І буслы не ўсе дамоў вяртаюцца з афрыканскіх сонечных краёў* (Л. Геніюш); *Не адрокся Бог ад Беларусі* (В. Аколава) і інш.

Кожная мова захоўвае ў адзінках, якія набылі вобразна-метафарычнае, сімвалічнае значэнне, культурна значную для носьбітаў гэтай мовы інфармацыю, зберагае культуру як гістарычную памяць народа. Да такіх адзінак належаць і аўтарскія выслоўі. Яны могуць накіраваць чалавека на жыццёвы шлях, заспакоіць у бядзе, падштурхнуць да барацьбы з перашкодамі. Таксама трэба сказаць і пра выхаваўчую ролю такіх выказаў: яны пашыраюць духоўны свет чалавека, фарміруюць маральныя якасці. Значная эканомія слоў, глыбіня семантыкі, яркая вобразнасць робяць выслоўі стылістычнымі шэдэўрамі, што вельмі ўзбагачае маўленне. У лінгвістычным плане выслоўі валодаюць шэрагам рыс, якія дазваляюць адносіць іх да моўных з’яў. Гэта ўстойлівасць, узнаўляльнасць, наяўнасць шэрага мастацка-стылістычных сродкаў, маўленчая варыятыўнасць. Сведчаннем жа таго, што выслоўі адносяцца і да сістэмы культуры, з’яўляюцца такія ўласцівасці, як сэнсавая завершанасць, вобразнасць і

лаканізм выражэння, прыналежнасць пэўнаму аўтару, уваходжанне ў культурную “спадчыну” асобы.

Да культурнай традыцыі многіх народаў належыць збіранне выслоўяў вядомых дзеячаў культуры. Доказам таго, што яны адносяцца менавіта да сферы культуры, з’яўляюцца зборы выказванняў і афарызмаў аўтараў самых розных часоў і краін. Найбагацейшай крыніцай выслоўяў з’яўляюцца творы беларускіх творцаў слова: М. Танка, Р. Барадуліна, З. Дудзюк, Я. Купалы, В. Зуёнка, П. Панчанкі, І. Шамякіна,

І. Мележа, А. Асіпенкі, А. Карпюка і інш., напрыклад: *Якому дурню свет далі зрабіць, які мы ўсё жыццё перарабляем!* (М. Танк); *Народ – гэта нешта большае, чым сума адзінак* (В. Іпатава); *Прызнаць віну, якой не варты вы, – адчэпка толькі для суда людскога* (У. Някляеў); *Ці яшчэ доўга, скажыце, так будзе на свеце весціся, што часамі, каб дзеці насталі хоць крыху разумнейшымі, больш чалавечнымі і абладаванымі жыццёвай мудрасцю, вопытам і ведамі, бацькам абавязкова трэба касцьмі легчы?* (А. Карпюк); *Жарт найлепшым чынам прымірае людзей; Нікога нельга абавязаць быць шчырым і адкрытым* (І. Шамякін) і інш.

Па-другое, лексіка-граматычныя і стылістыка-сінтаксічныя спецыфічныя рысы афарызма. Галоўнае, на наш погляд, тое, што ў адносінах да афарызмаў можна гаварыць пра дваісты падыход да іх структуры. Калі мы гаворым пра гарызантальную структуру афарызма, маецца на ўвазе, што ён складаецца больш, як з аднаго сказа, а значыць, пра яго можна сказаць, што гэта звышфразовае адзінства, апісаннем якога якраз і займаецца лінгвістыка тэксту, хоць да апошняга часу сказ лічыўся самай буйной адзінкай мовы. Звышфразовае адзінства – гэта найбольш буйная сінтаксічная адзінка. Яна ўяўляе сабой аб’яднанне некалькіх сказаў, якія цесна звязаны па сэнсе і сінтаксічна і здольныя раскрыць адну з тэм (мікратэм) звязнага тэксту. Сказы ў складзе звышфразовага адзінства бываюць разнастайныя па структуры (простыя, ускладненыя зваротамі, складаныя). У сэнсавых адносінах назіраецца лексічная пераемнасць і ўзаемасувязь кампанентаў складанага цэлага. Кожны наступны сказ працягвае і развівае змест папярэдняга, пакуль мікратэма не будзе раскрытая поўнасцю. Сэнсавое адзінства частак звышфразовага адзінства абсалютна абавязковае, напрыклад: *Загарэліся першыя зоры і паплылі, як у вялікім люстры. Але хутка іх зацягнула хмарами, мора патухла. Адно чырвоны аганёк партовага маяка прыветліва мільгаў праз цемень* (Лупсякоў).

Структурнымі сродкамі звышфразовага адзінства з’яўляюцца злучнікі, ужыванне займеннікаў замест назоўніка ці прыметніка папярэдняга сказа, ужыванне акалічнасных выразаў, суаднесенасць відавых і часавых форм дзеяслова, непаўната асобных сказаў, парадак слоў, паралелізм пабудовы сказаў і г.д. Звышфразовае адзінства характарызуецца інтанацыйнай звязнасцю кампанентаў і завершанасцю. Прыведзеныя фармальна-граматычныя сродкі не абавязкова павінны быць у кожным звышфразавым адзінстве; выбар сродкаў залежыць ад зместу, манеры выказвання пісьменніка.

Прывядзём прыклады афарыстычных выслоўяў – звышфразавых адзінстваў: *Вось лад такі на гэтым свеце: Адны ў пашане, тыя ў смеці I век жывуць пад нейкім страхам, Усе ж выйшлі ў жыцце адным шляхам* (Я. Колас); *Кім ты б ні стаў – Адною рукой гайдай калыску сына, Другой – магілу дзедаву напраў...* (М. Рудкоўскі); *Ад гора – усё ў свеце няміла, Ад шчасця – час хутка мінае, Ад хмеля – марнуюцца сілы, Ад славы – сяброў убывае... Вось тут і спыніся на нечым У гэтым жыцці, чалавеча!* (М. Танк); *Прывычкі нашы, ах, прывычкі! Вол прывыкае да ярма – Як распрагуць, яму нязвычайна, Здаецца, выпраглі дарма* (М. Лужанін) і інш.

Калі ж гаворка ідзе пра вертыкальную структуру пабудовы афарызма, то гэта значыць, што кожны афарыстычны выраз мае глыбінны падтэкст. Напрыклад, калі возьмем афарызм *На пахілых і сабакі Брэшуць злосней і гарчэй...* (Я. Колас), то зразу-мела, што калі чалавек слабы духам, дык не толькі людзі не будуць яму дапамагаць, але

і жывёлы таксама будуць яго крыўдзіць. Прачытаўшы афарызм *Смачны жабе гарэх, ды зубоў бог не даў...* (М. Багушэвіч), адразу зразумееш, што гаворка тут ідзе не пра жабу і не пра сапраўдны арэх, а маецца на ўвазе, што калі не можаш нешта зрабіць, не хапае ў цябе сілы, дык і няма чаго брацца за справу.

У сувязі з тым, што існуе дваісты падыход да структуры афарызма, можна гаварыць пра тое, што афарызм належыць не толькі лінгвістыцы, але і рыторыцы. Відавочна “...ўзаема сувязь рыторыкі і лінгвістыкі, якая мае на ўвазе залежнасць (і арыентацыю) аб’ектаў рыторыкі (рытарычных структур) ад аб’ектаў лінгвістыкі (моўных структур). У сучаснай семіётыцы пад рыторыкай якраз і разумеюць правілы пабудовы маўлення на звышфразавым узроўні, законы “паэтычнай семантыкі”, г.зн. тыпы непрыхаваных (пераносных) значэнняў (рытарычных фігур) і “паэтыку тэксту” (структуру адносін унутрытэкставых элементаў), уключаючы аналіз сацыяльнага функцыянавання тэкстаў як цэласных знакаў” [2, с. 417]. А значыць, афарызм мае моўную і рытарычную прыроду. Як прадмет рыторыкі, афарызм змяшчае розныя стылістычныя фігуры, такія, як антытэза, хіязм, градацыя, рытарычнае пытанне, азначэнне, эліпіс, паралелізм, парадаксальнасць. Як прадмет лінгвістыкі, афарызм выяўляецца шматлікімі тропамі: метафарай, метаніміяй, сінекдахай, анафарай, літотай, анадыплогіяй, іншасказаннем, перыфразай і г.д., напрыклад: *Кандыдат ён можа быць, працаўнік ці будзе?* (М. Лужанін); *Калі няма таго свету, чаму не вяртаюцца тыя, што туды пайшлі?* (М. Танк) – рытарычнае пытанне; *Саперніцтва з прыродай — непазбежнасць, як непазбежнасць — розум у прыродзе* (В. Зуёнак) – паралелізм; *У кожнага — свой век* (М. Танк) – эліпіс; *Радзіма будзе жыць без мяне, мяне без Радзімы не будзе!* (Р. Барадулін) – хіязм; *Толькі шчырасці нам часам не хапае, Не хапае часам дабраты* (П. Панчанка) – анадыплогія; *Жыццё – парыв адвечнае красы* (П. Трус); *Душа паэта – плач і смех!..* (П. Трус); *У джунглях моў ёсць мова пачуцця, на ўсёй зямлі дваім яна даецца* (М. Мятліцкі); *Калі ў сэрцы паэта попел, у агонь яго не раздзьмуць* (Л. Геніюш) – метафара; *Хоць аблысёлая, крывая, Ужо трухлявая зусім, Ды чын акадэмічны мае І любіць кіраваць усім* (М. Танк) – афарызм-характарыстыка.

Па-трэцяе, цытатнасць. Яна – у ліку галоўных якасцей, таму што афарызм – гэта разнавіднасць чужога слова, аднак мастацкі тэкст нярэдка дорыць нам новыя, першапачатковыя афарызмы. Можна, канешне, чэрпаць афарызмы са спецыяльных зборнікаў, але лепш за ўсё шукаць афарызмы ў мастацкіх творах, таму што кожны афарызм – гэта маленькая школа мыслення, напрыклад: *Божжа, ратуй мяне ад самай большай спакусы і граху – паўтарэння і пераймання* (М. Танк); *... каб вешацца – трэба таксама сумленне займець* (У. Караткевіч); *За празмернай сур’ёзнасцю часта хаваюцца абмежаванасць і пустата* (І. Шамякін); *... слабасці, што вірусы грыпу: знікаюць адны – з’яўляюцца другія* (І. Шамякін); *Ветлівасць – форма прытворства!* (А. Карпюк); *Жывы час, калі простае робіцца вялікім* (С. Алексіевіч); *Спакойна ў свеце – на душы спакой* (М. Рудкоўскі) і інш.

І нарэшце, афарызму як твору малога жанру ўласцівая такая рыса, як парадаксальнасць, г.зн. разважанне, якое прыводзіць да такіх вывадаў, што не могуць быць аднесены ні да ліку праўдзівых, ні да ліку памылковых. Афарызм-парадокс – гэта выражэнне ў вострай форме, кароткай і закончанай, незвычайных паняццяў і ўяўленняў, напрыклад: *Усе дарогі, апроч тых, што вядуць на пагост, – бясконцыя* (М. Танк); *Мяне пахаваюць людзі, лепшыя за мяне* (У. Караткевіч); *Без рызык жыццё не жыццё* (У. Караткевіч); *Жыццё вучыць жыццё* (І. Шамякін); *Прыгожа могуць гаварыць толькі непрыгожыя жанчыны...* (А. Мрый) і інш.

Усе вызначаныя якасці аўтарскіх выслоўяў гавораць пра тое, што яны павінны складаць культурную спадчыну асобы з мэтай надання нашаму маўленню экспрэсіўнай афарбоўкі і ёмістасці. Акрамя гэтага, прыведзеныя вышэй характарыстыкі афарызмаў

абумоўліваюць самую важную для малога жанру рысу – уваходжанне у культурны “набытак” асобы, г.зн. сітуацыйную запатрабаванасць, здольнасць быць заўсёды “да месца”, спрыяючы ўзбагачэнню сучаснага жывога маўлення і пазбяганню будзённых слоў і штампаў.

Вывучэнне выслоўяў пачалося ўжо даўно, тэарэтычнае даследаванне працягваецца, з’яўляюцца новыя канцэпцыі, ідэі, фарміруюцца сістэмныя погляды на дадзеную праблему. Але, на нашу думку, перш чым перасягнуць нацыянальныя межы і перайсці ў разрад агульначалавечых феноменаў, аўтарскія выслоўі павінны быць “апрацаваны” ў межах нацыянальнай філалогіі і нацыянальнай культуры.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Комлев, Н.М. Словарь иностранных слов / Н.М. Комлев. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 672 с.
2. Топоров, В.Н. Риторика / В.Н. Топоров // Литературный энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 785 с.
3. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 1: А–Й. – 698 с.
4. Гаспаров, М. Афоризм / М. Гаспаров // Литературный энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 785 с.

Levonuk A.Y. Specific Features of the Aphorism as a Short Work

This article is about aphoristic units in connection with short works. It briefly describes the origin and the history of the development of aphoristics. It also gives different scientists' definitions of the concept “aphorism”, their interpretations of such a linguistic phenomenon as an aphoristic unit and shows specific features of the aphorism as a short work.

Матэрыял наступіў у рэдкалегію 03.09.2009